

OBSCURITATEA LIMBAJULUI TOTALITAR

Ioan F. POP*

THE OBSCURITY OF THE TOOTALITARIAN LANGUAGE

Abstract

The totalitarian system's determination, constraint, and survival have been favoured, among other things, by language obscurity and by its possibility to outline multiple semantic paths. All of them speculated and imposed to persons and colectivity. From the injurious advertisement – that ehhibits mostly the bareness of the meaning – to the crippling impact of the empty political ideology. Language has become more and more a maintained mistake of words, a phonological prefabricate. The nothingness exercise of the language's obscurity has been practiced sometimes subliminally, and sometimes directly. But also, as an ideological innuendo, next to which false has always been continuously strained, until its identification with the truth.

Key words: Obscurity, Language, Totalitarian, Semantic, Ideological.

*„Adevărul poate fi peste tot,
numai în eroare nu”
(L. Pareyson)*

În diacronia (și sincronia) sa malefică, sistemul totalitar a deturnat traiectoria istorică a unor popoare, a pustiit și nivelat relieful lor evolutiv. Acest sistem a încercat (și, din păcate, a și reușit) să reducă totul la condiția aridă și utopică a paradisului egalitarist. Concomitent cu degradarea și limitarea sferelor devenirii umane, cu îngrădirea în țarcul ideologic a oricărei forme de libertate și-a făcut loc, printr-o perversă logică „de clasă”, procesul „revoluționar” al mistificării grosolane a realității. Al compensării minusurilor existențiale prin forțarea și supralicitarea unui limbaj obscur, care mai mult ascundea decât denumea. Pentru a se putea instaura deplin în orice formă de realitate, totalitarismul trebuia să se infiltreze mai întâi în limbaj.

Existența depindea de ceea ce *numea* regimul ca fiind existență. Exista cu adevărat doar ceea ce de-numea el. Totul era „în suspansul *numirii politice*”¹. Se încerca, astfel, mutilarea denominațională a limbajului, ruperea oricărei corespondențe dintre cuvânt și realitate. Se năștea, cu forcepsul ideologic, o semiotică întoarsă pe dos, una în care ceea ce se dezvăluia simțului (vederii) se refuza aproape complet rațiunii (înțelegerii). Ca atare, erau scurtcircuitate orice conexiuni logice dintre ele. Limbajul nu mai reflecta lumea în datele ei reale (ideale), ci o denatura până la fals și caricaturizare. Ființa era alienată în chiar datul

* Muzeul Țării Crișurilor, ioanfpop@gmail.com.

¹ Alain Badiou, *Manifest pentru filosofie*, traducere Andreea Rațiu, Editura Ideea Desing & Print, Cluj-Napoca, 2008, p. 49.

ei fundamental – limbajul. Dacă urmărim conotația biblică, și totalitarismul poate susține (pentru că a parodiat până și religiosul) că la începutul lui a fost cuvântul. Cu nuanța că, în cazul său, e vorba de cuvântul minciună. Următor, apoi, nu doar de o avalanșă de vorbe goale, ci și de o serie de fapte criminale.

Determinarea, impunerea și supraviețuirea sistemului totalitar au fost favorizate, printre altele, și de obscuritatea limbajului, de posibilitatea lui de a contura multiple căi semantice. Toate speculate și induse deopotrivă individului și colectivității. De la reclama ofensatoare – care își exhiba mai mult goliciunea semnificației –, până la mutilantul impact produs de ideologia goală a politicului. Limbajul devenise mai mult o eroare întreținută a cuvintelor, un prefabricat fonologic. Or, „cuvintele – după cum arată Sf. Augustin –, sunt semne ale lucrurilor atunci când își primesc puterea de la ele”². Și nu când sensul acestora vizează o iluzie strivită rapid sub presiunea mutațiilor extrinseci. Sau când, cu o vorbă aristotelică, reprezintă doar o „perversiune a limbii”. După cum afirma un alt filosof, „limba este locul de adăpost al ființei”³. Apărătoarea și păstrătoarea acesteia. Aspect *înțeleș* prin omisiune de apologetii ignobilei autocrații. Aceștia au încercat să modifice *celula* umană, să exileze omul în chiar ființa sa lingvistică. Exercițiul aneantizator al obscurității limbajului a fost practicat când subliminal, când direct. Dar și ca insinuare ideologică pe lângă care falsul era strecurat în mod continuu, până la totala identificare a acestuia cu adevărul.

Deși nu le condiționează în mod nemijlocit, sărăcia economică, deșertul spiritual reprezintă mediul cel mai fertil apariției himerelor ideologice. Terenul unde ele par cel mai posibil de atins cu mâna. Loc unde, de altfel, membrana hipnotică a obscurității, lipită direct pe creier, a dus la grave mutații psiho-comportamentale. La îmbolnăvirea iremediabilă a semnificației limbajului. La situații aberante în care negrul putea fi luat drept alb, și invers. Se deturna în mod voit, prin inocentizarea limbajului, chiar menirea și temeiul profund al gândirii. Ambiguizarea cuvintelor până la debusolare și naufragiu semantic – „sintaxa e în fond inseparabilă de semantismul cuvintelor”⁴ –, schimbarea semnelor evoluției istorice în sens unic au completat până la delir tabloul obscurității totalitare.

După cum știm încă de la sfârșitul antichității, datorită scrierilor Sf. Augustin, există trei tipuri de obscuritate. Conform împărțirii exegetice operate de acesta, vizând termenii *sensus* (simț) și *animus* (spirit), el distinge trei tipuri de *obscuritas*: „1. *sensui patet, animo clausum est*: (ceva) se dezvăluie simțului, dar este ascuns spiritului; 2. *animo pateret, nisi sensui clauderetur*: s-ar releva spiritului dacă n-ar fi ascuns simțului; 3. *sensui absconditur (...)* *nihilo magis animo emereret*: este ascuns și simțului ceva care (...) n-ar deveni cu mult mai clar pentru spirit”⁵. Dincolo de aspectul strict semiologic relevat de teologul și filosoful amintit, vom încerca o succintă analogie a tipologiilor de obscuritate, din perspectivă augustiniană, aplicabile mentalității și limbajului totalitar. Îndeosebi a celui propagandistic.

Încercare motivată de evidența că, în diabolicele metode de a goli de semnificație limbajul, de a degenera și compromite relația dintre semnificat și semnificant, totalitarismul a folosit, conștient ori nu, toate cele trei forme de obscuritate. (Dacă în sfera realității cotidiene obscuritatea, ambiguitatea au îmbolnăvit limbajul până la metastază, fiind principalul instrument de manipulare ideologică, ambiguitatea căutată a limbajului literar a dus, în schimb, la conservarea ultimelor rezerve de libertate, baricadate în estetic, aluzie și esopism. Cu cât era mai ambiguu din punct de vedere literar, mai evazionist, cu atât el părea mai autentic în realitate. Autenticitate care a fost împinsă mult dincolo de sfera strictă a literarului⁶. Literatura a început să *valideze* adevăruri care nu țineau de sfera sa. Limbajul ideologizat nu mai suporta frustetea exprimării și a comparativității, ci doar aluzia

² Sf. Augustin, *De dialectica*, traducere Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 1991, p. 53.

³ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas, București, 1982, p. 321.

⁴ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, traducere Marcel Aderca, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 412.

⁵ Sf. Augustin, *op. cit.*, p. 203.

⁶ Vezi William Empson, *Șapte tipuri de ambiguitate*, traducere Ileana Verzea, Editura Univers, București, 1991, *passim*.

și parafraza).

1. Trecerea realității și a proceselor acesteia prin *sita* organelor elementare de simț, contrar relațiilor de determinare (cauză-efect) genera, prin intermediul falsului limbaj, o imagine irațională, supradimensionată. O răsturnare și o modificare *genetică* a conținutului acesteia. Proces care era necesar implantării treptate a germenului mental totalitar. Deși consecințele directe ale desfășurării realului istoric (social, economic, politic) asaltau în mod violent simțurile individului, acestea erau silite, conform mecanismului obligatoriu de obnubilare, să-și deformeze reacțiile. Percepțiile trebuiau parțial anulate pentru ca rațiunea să colecționeze numai și numai *sublimul* existențial livrat de putere. Trebuiau să fie aruncate din nacela judecății orice împotrivire și atitudine critică.

Realității îi erau hiperbolizate atributele până la pragul de sus al ambiguității și infantilizării. Atitudine necesară amestecării simțurilor, izolării *impresiilor* acestora. Căci „ambiguitatea este aceea care își dă silința ca interesul pentru lucrul întâmplat să piară de îndată”⁷. Instrumentul cel mai uzitat, din vasta panoplie orwelliană de răsturnare a procesului de înțelegere a sensului vieții, a sinelui individual și colectiv, de stopare a căutării interogatoare și amalgamare a judecăților operaționale, printr-o politizare adjectivală dezarmantă, a fost limbajul. Nu doar ca mijloc de comunicare – prin repetarea robotico-demențială a unor stereotipii goale –, dar și ca purtător de nelimitate posibilități ființiale. Prin intermediul lui transcendentalitatea era înlocuită în mod brutal cu imanența cea mai degradantă, totul devenind simplă *logocrație*.

Refuzând aproape complet exercitiul căutării, îndoiala specifică oricărui demers cognitiv – propunând, ca alternativă, o materialitate elementară –, totalitarismul a parodiat doar *mistic* găsirea. A redus fericirea, libertatea la o trăire hilară, la mascarada unei necesități istorice omnipotente. În totalitarism procesul gândirii este doar un simplu pre-fabricat mental impus din afară în scopul erodării și ruinării lăuntrice. Deturnarea sensurilor unor cuvinte elementare, totala lor de-contextualizare, plurisemantismul evazionist al altora au dus la ruperea totală a corespondențelor dintre adevăr și imaginea congruentă acestuia, definită prin intermediul limbajului. Ca atare, „cu greu vom putea concepe un lucru atât de distinct încât să separăm în întregime ceea ce concepem de cuvintele care fuseseră alese pentru a-l exprima”⁸.

Parazitarea gândirii cu ajutorul limbajului propagandistic, modificarea artificială a semnificației unor cuvinte, în cadrul aceluiași conținut fonemic, a făcut ca reflecția să nu mai corespundă realității și semnului ei lingvistic. Ca urmare a acestui fapt, în mod inevitabil „alterarea semnificantului duce la alterarea ideii”⁹. Într-o lume normală, aflată în bune relații cu logica, cunoașterea și reprezentarea realității intrinseci și extrinseci se face prioritar prin intermediul limbajului. Între acesta și obiectul reprezentării nu se află decât *dioptriile* proprii subiectivității. Limitele date de posibilitatea nelimitată a oricărei gândiri. În conotația sa totalitară, limbajul a început să-și piardă treptat semnificația (dacă nu și sensul), fiind adaptat la orientarea și denivelările sistemului. El a fost transformat într-un banal *obiect* propagandistic, pretabil la multiple mistificări, la o incontinență emisie logolatrică.

Este interesant de observat, de pildă, ce patologice înțelesuri, retorice alunecări și obscură încărcătură au căpătat cuvintele *fericire*, *egalitate*, *libertate* etc. Obligate la univocitate, ele au devenit fructele uscate ale unei limbi osificată în poncife – „limba de lemn”. Aceasta avea menirea de a pregăti gândirea de beton armat a „omului nou”. Faptele nu mai aveau nicio tangență cu vorbele, iar cu gândirea se aflau într-un dezacord total. Noțiunea de Dumnezeu a fost exilată din limbaj, credința a fost echivalată rudimentar cu superstiția. Elementele fals-spirituale deveniseră un artefact bun de mobilat mințile golite de orice idee autentică. Asta în timp ce întregul arsenal doctrinar totalitar nu era decât o *mistagogie* perversă. O calchiere misticoidă, un fel de religie à *rebours* practică de

⁷ M. Heidegger, *Ființă și timp*, traducere G. Liiceanu, Cătălin Cioabă, Editura Humanitas, București, 2003, p. 236.

⁸ René Descartes, *Principiile filosofiei*, traducere Ioan Deac, Editura IRI, București, 2000, p. 117.

⁹ Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, traducere Irina Izverna, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 133.

lichele. Totalitarismul, în toate variantele sale, a reprezentat (și, din păcate, mai reprezintă) o „seducție intelectuală care se sprijină pe căutarea unei mântuiri”¹⁰. Un fel de virus care bântuie, din când în când, chiar unele minți strălucite.

Mistificarea realității, prin intermediul limbajului, avea ca scop obținerea în serie a acelui ins debusolat social și spiritual care, izolat între pereții unei lumi închise etanș, era obligat la exersarea unei grotești soteriologii comuniste. Se producea, astfel, un proces invers logicii substanțiale: nu realitatea, prin diversitatea procesualității sale, impunea o anumită evoluție opțională a limbajului. Ci acesta, printr-o bulversare a semnificației, trebuia să circumscrie în registru concret o realitate inexistentă, fantasmagorică. Drept exemplu de cronică ambiguizare, de pervertire a semnificantului ne stă tot arsenalul și infanteria terminologică mobilizate pentru a defini noțiunea de *om*. Noțiune care, în fapt, se dovedea a fi *păzită* doar de ecoul fals al unor cuvinte reverberate eufonic. Tot acest proces prin care ceea ce se dezvăluia simțului era resemnificat, reinterpretat propagandistic și impus, în mod violent, spiritului, judecății, era menit a produce omul care, viețuind la limita inferioară a existenței, nu cunoștea alternative la *datul* istoric, sensul negației, potențele benefice ale refuzului. Nu cunoștea forța eliberatoare a cuvântului, energiile sale nebănuite.

2. Pentru a ajunge în zonele raționalului, în cele ale evaluării axiologice, *imagea* realității trebuie să treacă prin organele selective ale simțurilor. Pentru a nu ajunge la acest *tribunal*, realitatea (politică, economică, socială, culturală etc.) trebuia trecută *ipso facto* prin lentila deformatoare a obscurității. Există un întreg arsenal al dresajului ideologic menit a-l face pe omul de tip statistic să creadă în ceea ce nu era verificabil pe nicio cale rațională. Situație în care se sfidau chiar bazele dialecticii de tip materialist. Totalitarismul refuză complet radiografia spiritului critic, fiind în întregime doar experiența simțurilor pavloviene. El cultivă în mod diabolic doar frica, ura, schizofrenia de partid și de stat. *Suprarealismul* lingvistic aplicat cu dezinvoltură oricărui nimic ideologic menit a servi *înaltul* ideal al omului servea, de fapt, geneza antiumană a „omului nou”. Cel forjat în atelierele macabre ale învățămîntului politic.

Indivizii sugestați în mod brutal, dar și persuasiv, subliminal, prin intermediul limbajului propagandistic ajungeau să confunde, să identifice falsul cu adevărul¹¹. Societatea totalitară colectivizează individul până la depersonalizare. El nefiind, până la urmă, decât un biet număr statistic bun pentru umflat realitatea oficială. Omul cuprins de disperare și apetență, hărțuit zilnic doar de ideea de a se hrăni și perpetua, este un om pe placul societății totalitare. Asta deoarece creierul lui funcționează doar la comanda *materialistă* a stomacului, nu și la cea analitică a spiritului justițiar. Calea cea mai folosită de stopare a procesului legic – de la percepție înspre raționalitate și acțiune –, a fost falsificarea constantă a adevărului, practicarea orgiastică a minciunii înlocuitoare. În regimul totalitar, „cu cât minciuna este mai sfruntată, cu atât mai mult ea are șanse să se instituie ca adevăr. Cu cât ceea ce spui este mai distorsionat în raport cu realitatea, cu atât puterea de convingere a cuvintelor este mai mare”¹².

În ceea ce privește concordanța adevărului lingvistic cu realitatea lumii opresate ideologic, cu dinamica incongruențelor și cacofoniilor marxistoide, totalitarismul se află într-o totală contradicție cu o gândire care începe din antichitate, în mod limpede cu Aristotel. Încă acesta preciza faptul că „...există adevăr atunci când între subiect și predicat există o unire potrivită realității, și există neadevăr atunci când această unire nu răspunde realității”¹³. Minciuna este fundamentul construcției totalitare, acea *axis mundi* în jurul căreia gravitează scenariul și recuzita întregului sistem. Minciună care devenise singurul *adevăr* pe care regimul era în stare să-l proclame. „Dar eroarea adevărată și propriu-zisă este minciuna, absolut incompatibilă cu adevărul, față de care e trădare și negare, chiar

¹⁰ Alain Besancon, *Confuzia limbilor*, traducere Mona Antohi, Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 1992, p. 47.

¹¹ Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, traducere Bogdan Ghiu, Mircea Vasilescu, Editura Univers, București, 1996, p. 349-350.

¹² G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, Editura Humanitas, București, 2002, p. 47.

¹³ Aristotel, *Metafizica*, traducere Ștefan Bezdechi, Editura IRI, București, 1996, p. 360.

dacă uneori, din omenească ambiguitate, îi ia în chip periculos și înșelător înfățișarea”¹⁴.

Subiect și predicat, realitatea însăși putea fi doar partidul unic. Nimeni în afara lui neavând acces la identitate, nici chiar la identitate lingvistică. Paradoxal, un sistem declarat funciarmamente ateu era cel mai dispus să creadă (în mod fariseic) numai în ceea ce nu se putea percepe, vedea și înțelege. El eluda cu dexteritate, pe de altă parte, ceea ce era mai clar și mai eclatant de văzut. Baza acestei *religii* masochiste, cu capul în jos, s-a sprijinit tot pe *abilitatea* limbajului, devenit umbrela unei fantasmagorii. Îmbolnăvirea conținutului și a imaginii semantice a unor cuvinte, esențiale în a defini personalitatea umană, cum sunt *adevăr*, *conștiință*, *calitate* etc., vor fi greu de vindecat. Ele necesită o lungă convalescență, o lungă perioadă de recuperare a sensului original. Prin blocarea și limitarea posibilităților evoluției existențiale la nivelul strict al factologicului, la nivelul simțurilor elementare, prin boicotarea organizată a oricărui mod critic de gândire se căuta aneantizarea ființei în chiar esența sa – limbajul¹⁵.

3. Există adevăruri ale căror conținuturi se refuză simțurilor, dezvoltându-se în totalitate doar rațiunii, spiritului, prin intermediul demersului cognitiv, hermeneutic, filosofic. După cum există adevăruri ale căror evidențe se pot constata la o simplă privire sau atingere de mână. Comunicarea lor fiind un atribut elementar al limbajului. „Nu poate exista nici concept, nici gândire a ceea ce este sustras limbii”¹⁶. Pentru societatea de tip totalitar periculoase (și, ca atare, interzise) sunt toate căile care ar putea duce la dezvoltarea vreunei forme de adevăr. Asta în timp ce propaganda politică opera, *sensu strictissimo*, numai cu *adevăruri* absolute, implantate metodic în creierul oamenilor. Dar ale căror roluri sociale și politice erau reduse doar la carnavalesca gestică a prosternării mesianice, a mătăniilor atee executate la comandă. Umbre pe ecranul social, parodieri ale ființei, ei erau doar biete copii ale unui sine falsificat. Istoria devenise un fel de scenă grotescă pe care voci răgușite repetau mecanic un interminabil text care parodia doar realitatea. În care subiecții erau doar bieți actanți ale căror roluri nu erau altele decât acelea de a da conținut și credibilitate anormalității. Cult al mistificării vide, totalitarismul nu putea și nu poate fi decât extază artificială exersată în gol. Trafic ilicit de metafore și destine, egalitarism utopic cu gust de cimitir. Unul în care libertatea ajunge o formă „revoluționară” de tortură și crimă.

Aparatul ideologic perora la nesfârșit doar în numele unei *unanimități* care strivea individul, îl nimicea în contul unei fericiri generale, abstracte, mereu amânate. Acest mod de a vorbi doar umanității ca masă, în numele ei, era „forma cea mai sublimă și, prin urmare, cea mai de disprețuit a demagogiei”¹⁷. Discursul nu era, cu o expresie heideggeriană, „articularea inteligibilității”, ci profanarea realității chiar în semnificativitatea sa dată (vădit eronat) de limbaj. Adevărul, chiar și atunci când era inevitabil și imposibil de ascuns (precum moartea), trebuia cosmetizat rapid, trebuia făcut inefficient sau chiar ridicol¹⁸. Omul cetății totalitare, din perspectiva sensului ființei, era pus în situația pictorului silit să-și recunoască tablourile așezate la întâmplare, de la distanță și pe întuneric. Sau în postura celui care s-ar angaja într-un dialog *constructiv* cu propriul ecou, cu propriile reverberații monologale (exemplu ne stă limbajul dirijat al *mass-media*). Cultura a ajuns, în mare parte, doar un prohod ideologizat, o maimuțareală pe note de partid. Dărâmarea satanică a bisericilor, interzicerea unor culte – dovezi ale unei libertăți de credință greu de controlat –, dinamitarea drumului spre libertate și credință, prin propagarea ateismului deșănțat, au fost printre ultimele acte de alienare și condamnare la moarte a spiritului.

Cunoscuta (și controversata) sintagmă nietzscheană, „Dumnezeu a murit”, a fost coborâtă din sfera meditației filosofice în cea concretă a practicii buldozerești. Se abuza, din greu, de o visceralitate resentimentară, de o vlăguire mentalitară de factură lobotomică. Ceea ce era ascuns simțului primar nu putea deveni cu mult mai clar nici

¹⁴ Luigi Pareyson, *Ontologia libertății. Răul și suferința*, traducere Ștefania Mincu, Editura Pontica, Constanța, 2005, p. 172.

¹⁵ Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, traducere Oana Vlad, Marina Ghițoc, Editura Anima, București, 1990, p. 21.

¹⁶ A. Badiou, *op. cit.*, p. 57.

¹⁷ Charles S. Peirce, *Semnificație și acțiune*, traducere Delia Marga, Editura Humanitas, București, 1990, p. 261.

¹⁸ Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, traducere Coman Lupu, Editura Humanitas, București, 1994, p. 8.

intelectului, rupt de datele acestuia și redus doar la rolul de a număra falsele degete ale *bunăstării*. Confiscarea semnificației uzuale a limbajului, stoparea procesului rațiunii, cu ajutorul acestuia, a evoluției normale a spiritului, au întărit, pentru un timp (neepuizat încă), impenetrabilul bloc de nisip al totalitarismului. Nesemnificativul vieții devenise esențial, normă. Pe când tot ce era esențial era demonetizat de apologetii ideologici ai neantului. „Omul caracterizat ca lipsit de spirit devine o mașină de vorbit și nimeni nu-l împiedică să poată învăța pe dinafară atât tirade filozofice, cât și confesiuni de credință sau recitative politice”¹⁹. Limbajul, degradat în chiar esența sa, a fost preluat apoi *tale quale* de omul masă. Om care – parafrazându-l pe W. Faulkner –, între minciună și nimic (tăcere, neimplicare, indiferență) a ales minciuna. Urmare a acestui fapt, limbajul a devenit, prin obscuritatea voit deformatoare, elementul predilect de manipulare. Dintr-o potență fundamentală a umanului, limbajul (de tip totalitar) a ajuns o formă de înjosire a acestuia. Proces care a transformat ființa umană, pentru o lungă perioadă de timp, într-o slugă tragică a utopiei istorice.

¹⁹ Søren Kierkegaard, *Conceptul de anxietate*, traducere Adrian Arsinevici, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, p. 136.